LEXICUL ISTROROMÂN MOŞTENIT DIN LATINĂ. SUPRAPUNERI ŞI DIFERENŢIERI INTERDIALECTALE

Gabriel BĂRDĂŞAN

Structura lexicală a dialectelor este, într-o anumită măsură, similară lexicului limbii de care aparţin, cu toate că în acest compartiment lingvistic (dar şi în fonetică, în unele cazuri, chiar şi în structura gramaticală) presiunea contextului lingvistic în care evoluează dialectul respectiv determină schimbări substanţiale, mai ales dacă dialectele se dezvoltă într-un mediu aloglot. Diferenţierile dintre lexicul limbii şi lexicul dialectului sunt determinate de influenţele lingvistice particulare exercitate asupra lor, de gradul de rezistenţă sau permisivitate pe care-l manifestă lexicul limbii sau lexicul dialectului în faţa elementelor de noutate etc. Similitudinile şi suprapunerile dintre fondurile de cuvinte aparţinând limbii, respectiv dialectului sunt motivate de dependenţa genetică şi de „dependenţa" structurală a dialectului faţă de limbă (vezi criteriul genealogic şi criteriul structural de delimitare a limbii de dialect). „Dependenţa" structurală presupune existenţa unui fond principal lexical comun limbii şi dialectului, (iar dacă avem în vedere ansamblul limbii, nu doar lexicul, presupune şi aceeaşi structură gramaticală).

Stratul lexical de bază al dialectului se suprapune, calitativ, elementului lexical de bază din structura limbii, răspunzând aceloraşi rigori: vechime, arie de răspândire, frecvenţă şi, în strânsă legătură cu aceste aspecte, putere derivativă, bogăţie semantică, capacitate de actualizare în diverse unităţi frazeologice. Din punct de vedere cantitativ, contextul în care evoluează un anumit dialect fie favorizează, fie defavorizează menţinerea sau pierderea unor elemente din stratul lexical de bază.

Vorbind de originea latină a limbii române, G. Ivănescu subiniază faptul că nu cantitatea elementelor de origine latină relevă descendenţa sa latină şi aduce în discuţie situaţia specială a dialectelor româneşti sud-dunărene care, deşi sunt puternic influenţate, îşi menţin în parte lexicul fundamental: „Nu importă câte elemente de origine latină sunt astăzi în limba română. Importă numai faptul că această limbă s-a

BDD-V325 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

identificat cândva cu latina. Presupunând chiar, prin imposibil, că n-ar mai fi rămas în limba noastră, în urma unor puternice influenţe străine, decât puţine elemente de origine latină, limba noastră totuşi ar trebui considerată ca fiind de origine latină. Am spus «prin imposibil», deoarece acest caz nu se întâmplă niciodată cu o limbă. Ceea ce s-a numit «fondul principal de cuvinte» al diverselor limbi de pe glob nu se poate pierde. Excepţie fac numai limbile unor popoare sau ramuri de popoare foarte puţin numerose, care locuiesc între alte neamuri şi sunt bilingve [...] cum e cazul cu macedoromânii, meglenoromânii şi istroromânii. În asemenea cazuri, limba este împestriţată cu nenumărate cuvinte străine. Şi totuşi şi în astfel de idiomuri s-a păstrat o parte din lexicul fundamental (cel mai des întrebuinţat)”[1].

Raportând problema abordată la limba română, ne vom opri la analiza stratului lexical de origine latină din dialectele româneşti, care reprezintă moştenirea lexicală a celor patru idiomuri cu statut de dialect (aromâna, meglenoromâna, istroromâna şi dacoromâna), preluată din româna comună, ca rezultat al scindării acesteia. Acest aspect poate fi susţinut, într-o anumită măsură, şi cu afirmaţia lingvistului D. Macrea: „...aromâna, meglenoromâna şi istroromâna trebuie privite ca documente istorice vii ale limbii noastre din perioada anterioară primelor noastre monumente scrise, ele fiind foarte apropiate în numeroase privinţe de româna primitivă comună...”[2].

Situaţia stratului lexical de bază nu este întru totul similară în cele patru dialecte istorice ale românei, fiind condiţionată de vitalitatea dialectului sau de direcţia sa de evoluţie. Dacă din punct de vedere calitativ fondul lexical de origine latină îşi menţine importanţa în majoritatea dialectelor, din punct de vedere cantitativ tezaurul lexical de origine latină este mai redus în unele dialecte româneşti sud-dunărene (mai exact în meglenoromână şi, în special, în istroromână). Această stare de fapt este relevată de rezultatele cercetărilor întreprinse de R. Todoran, cu ajutorul metodei statistice, în studiul *Elementul latin în lexicul dialectelor româneşti*. Potrivit acestui studiu[3], cele 2188 de cuvinte de origine latină identificate în limba română (cu ramificaţiile sale teritoriale) se repartizează pe dialecte astfel: 89,25 % – în dacoromână, 69,60 % – în aromână, 46,80 % – în meglenoromână şi 26,69 % – în istroromână[4]. Aceste delimitări procentuale relevă diferenţele semnificative dintre

[1] G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, ed. a II-a, Iaşi, Junimea, 2000, p. 24.
[2] D. Macrea, *Câteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, în LR, V (1956), nr. 4, p. 73.
[3] R. Todoran, *Elementul latin în lexicul dialectelor româneşti*, în idem, *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, EŞE, 1984, p. 134-139.
[4] Idem, *ibidem*, p. 137.

BDD-V325 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

dialecte și se află în strânsă legătură cu numărul de vorbitori ai dialectului respectiv: cu cât numărul de vorbitori ai unui dialect este mai mare, cu atât mai mare este și numărul elementelor latine (vezi dialectul dacoromân și chiar dialectul aromân); pe de altă parte, numărul mai redus al vorbitorilor reflectă numărul mai redus de cuvinte latinești din meglenoromână și istroromână. Aceste dialecte prezintă influențe străine mai puternice, datorate bilingvismului, care determină dispariția elementelor latine[5]. Potrivit aceleiași analize statistice, elementele latine comune celor patru dialecte reprezintă 21,80 % din totalul tezaurului lexical latinesc. În ceea ce privește elementele păstrate într-un singur dialect raportul dintre cele patru idiomuri relevă aproximativ aceleași diferențe între dialectele cu vitalitate și cele cu număr redus de vorbitori: 534 de elemente latinești (adică 24,40 %) în dacoromână, 185 (8,45 %) – în aromână, 10 (0,45 %) – în meglenoromână și 7 (0,31 %) în istroromână[6].

Pentru a putea releva statutul stratului lexical de origine latină în ansamblul vocabularului istroromân și pentru a evidenția tendințele specifice de evoluție din subsistemul lexical al acestui dialect considerăm necesară realizarea unei comparații interdialectale ce implică delimitarea asemănărilor și deosebirilor dintre istroromână și celelalte dialecte istorice românești (dacoromân, aromân și meglenoromân), având ca punct de plecare inventarul termenilor latinești moșteniți în dialectul românesc vorbit în Istria, fond de cuvinte delimitat în cercetările noastre recente[7]. În stabilirea individualității dialectului istroromân – la nivelul fondului lexical moștenit din latină – în ansamblul limbii române, ca limbă istorică, nu putem insista doar pe elementele de specificitate[8], ignorând ceea ce leagă acest idiom în plan lexical de dacoromână, aromână și meglenoromână. Comparația interdialectală se impune întrucât acest fond de cuvinte reprezintă „moștenirea comună" preluată din epoca românei comune și continuată în cele patru dialecte românești, într-o formă mai mult sau mai puțin unitară. Dacă unitatea stratului lexical latin, în plan dialectal, se justifică prin identitatea de origine (adică nașterea celor patru dialecte prin scindarea românei comune) a dacoromânei, aromânei, meglenoromânei și istroromânei, direcția lor de evoluție particulară este determinată de caracterul divergent al acestor dialecte, ca o consecință a lipsei unei continuități teritoriale între dacoromână și dialectele românești sud-dunărene

[5] Idem, *ibidem*, p. 138.
[6] Idem, *ibidem*, p. 138-139.
[7] Gabriel Bărdășan, *Elementul latinesc din lexicul dialectului istroromân*, Timişoara, 2009, teză de doctorat; Vasile Frăţilă (coord.), Gabriel Bărdășan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010.
[8] Cf. A. Avram, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune și a trăsăturilor specifice ale dialectelor românești*, în SCL, XXIX (1978), nr. 3, p. 247-252.

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

(vezi spațiile din Peninsula Balcanică în care întâlnim astăzi vorbitori de aromână, meglenoromână sau istroromână) și, în strânsă legătură cu acest aspect, a imposibilității de a se vărsa în limba literară națională română[9].

Studiul comparativ al lexicului de origine latină din cele patru dialecte, pornind de la corpusul de termeni latineşti existenţi, în trecut şi în prezent, în istroromână, permite stabilirea elementelor comune acestora, constatarea afinităţilor dintre istroromână şi unele dialecte pe baza fondului comun numai unora dintre ele[10] şi evidenţierea a ceea ce are specific istroromâna. Menționăm că limitele studiului nostru restrâng posibilitățile de a delimita elementele de specificitate din stratul lexical latin al tuturor dialectelor românești[11], întrucât fondul lexical cu care operăm este inventarul de cuvinte de origine latină din istroromână. Verificarea existenţei în dacoromână, aromână și meglenoromână a formelor ce continuă un etimon latin cu reflex în lexicul istroromânei permite delimitarea elementelor comune istroromânei cu celelalte trei dialecte și a elementelor specifice din lexicul latin al istroromânei.

Rezultatele la care ajungem prin intermediul comparației dialectale, deşi parţiale, sunt în măsură să caracterizeze anumite realităţi lingvistice şi să indice unele tendinţe de dezvoltare a dialectelor și, în special, a istromânei. De asemenea, ele permit reliefarea caracterului romanic al românei (și, implicit, al dialectelor sale), la nivelul vocabularului, și delimitarea unui fond comun interdialectal ce facilitează operaţia de reconstruire a lexicului limbii române comune.

Utilitatea demersului de cercetare a stratului lexical moștenit în istroromână prin comparație interdialectală este evidentă, dacă avem în vedere direcţia de evoluţie a dialectelor româneşti sud-dunărene aflate în prezent într-o continuă reorganizare sub presiunea unor factori lingvistici şi extralingvistici ce determină slăbirea caracterului românesc şi romanic al acestora. În acest sens, este relevantă și pentru istroromână afirmația lui Th. Capidan referitoare la statutul fondului latin din meglenoromână: „Elementul latin din dialectul meglenoromân a suferit multe pierderi, în cursul veacurilor, de la despărţirea lui din sânul limbii străromâne, sub influenţa elementelor străine şi, în special, sub înrâurirea elementului slav. (...) Cu toată această inferioritate faţă de dialectul aromân (în ceea ce priveşte fondul latin – n.n., G.B.), tezaurul latin rămas până astăzi, privit în întregime şi din punctul de vedere al rolului de element constitutiv, se arată unul şi acelaşi cu elementul latin din celelalte dialecte”[12].

---

[9] Vezi R. Todoran, *op. cit.*, p. 135.
[10] Idem, *ibidem*.
[11] Cercetarea elementului latin din dialectele limbii române a fost realizată pe baza metodei statistice de R. Todoran, *op. cit.*, p. 134-139.
[12] Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. I *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925, p. 75.

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Într-o primă fază, realizarea comparației interdialectale presupune verificarea prezenţei sau absenţei în/din dacoromână, aromână şi meglenoromână a unor elemente lexicale continuatoare ale etimoanelor latineşti cu reflexe sigure în lexicul istroromân. Materialul lingvistic cu care operăm însumează aproximativ 650, mai exact 646, de elemente lexicale pentru care s-a considerat ca fiind viabilă soluția moștenirii din latină[13].

Pentru verificarea atestării cuvintelor care continuă etimonul latinesc de la baza formei din istroromână, în cazul aromânei şi meglenoromânei, ne-am limitat la câteva lucrări fundamentale consacrate lexicului acestora[14], iar pentru dacoromână au fost consultate dicţionarele generale ale limbii române (PEW, CDDE, CDER, DA, DEX^2, MDA I-IV), unele dintre acestea notând şi echivalentele dialectale sud-dunărene (PEW, CDDE, CDER). Pentru sintetizarea situaţiei din cele patru dialecte am apelat, în unele cazuri, şi la lista cuvintelor latineşti considerate a fi cu frecvenţa cea mai ridicată în româna comună, listă propusă de Ion Coteanu în volumul al II-lea al tratatului de istorie a limbii române[15].

Materialul lingvistic istroromân, considerat ca fiind sigur moştenit din latină, se poate organiza în patru mari categorii de cuvinte, în funcție de prezența sau absența unui continuator al etimonului latinesc şi în celelalte dialecte ale limbii române. La rândul lor, două dintre cele patru categorii permit o subdivizare în funcție de asocierea posibilă, la nivelul etimonului latinesc continuat, între istroromână şi unul sau două dintre celelalte dialecte românești. Distingem, așadar, următoarele categorii:

1. cuvinte latinești moștenite în toate dialectele limbii române (istroromână, dacoromână, aromână și meglenoromână);

2. cuvinte latinești continuate în trei dintre dialectele limbii române (în istroromână şi în alte două dialecte); această categorie permite delimitarea a trei subcategorii:

a) elemente de origine latină comune istroromânei, dacoromânei şi aromânei, dar absente din meglenoromână;

b) elemente de origine latină comune istroromânei, dacoromânei şi meglenoromânei, dar absente din aromână;

---

[13] Vezi Gabriel Bărdăşan, *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, în Vasile Frăţilă (coord.), Gabriel Bărdăşan, *op. cit.*, p. 337.

[14] Pentru aromână formele au fost extrase din Tache Papahagi, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, EA, 1974, iar pentru cuvintele meglenoromâne s-au folosit: Petar Atanasov, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, EA, 2002 şi Th. Capidan, *Meglenoromânii*, vol. III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, 1935.

[15] Vezi *Istoria limbii române*, vol. II (redactor responsabil Ion Coteanu), Bucureşti, EA, 1969, p. 294-308; vezi și I. Coteanu, *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei* (II), în SCL, XVI (1965), nr. 5, p. 759-790.

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

c) elemente de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (istroromână, aromână şi meglenoromână), dar absente din dacoromână;

3. cuvinte latineşti continuate numai în două dintre dialectele limbii române (în istroromână şi într-un alt dialect); această categorie cuprinde, de asemenea, trei subdiviziuni:

a) elemente de origine latină comune istroromânei şi dacoromânei, dar absente din aromână şi meglenoromână;

b) elemente de origine latină comune istroromânei şi aromânei, dar absente din dacoromână şi meglenoromână;

c) elemente de origine latină comune istroromânei și meglenoromânei, dar absente din dacoromână şi aromână;

4. cuvinte latineşti continuate într-un singur dialect (doar în istroromână).

Categoriile de cuvinte enumerate mai sus, pe lângă faptul că relevă prin caracterul lor contrastiv ceea ce individualizează istroromâna la nivelul lexicului latinesc, evidenţiază o serie de asemănări între cele patru dialecte româneşti, dar şi o seamă de identităţi limitate la două sau trei dintre dialectele limbii române. După Sextil Puşcariu, elementele comune istroromânilor cu toţi românii ne permit să reconstituim fondul comun străromân, iar coincidenţele lingvistice dintre istroromâni şi o parte numai a celorlalţi români ne dau posibilitatea de a face deducţii legate de înrudirea mai strânsă între unele dintre dialectele limbii române[16].

Prin repartizarea celor 646 de cuvinte în funcție de prezența/absența unui continuator al etimonului latin în istroromână și în celelalte dialecte românești am ajuns la următorele rezultate pe care le vom prezenta în funcţie de categoriile anterior delimitate.

1. Cuvinte latineşti moştenite în toate dialectele limbii române

Această categorie relevă numărul însemnat de elemente latineşti continuate în istroromână și în celelalte trei dialecte (dacoromân, aromân și meglenoromân). Din motive ce țin de economia lucrării vom enumera doar etimoanele latineşti continuate în toate cele patru dialecte româneşti, fără a nota şi formele din dialecte. Aşadar, în această categorie se încadrează următoarele cuvinte latineşti: **abĕllōna, -am; abscondĕre; *accaptiāre; (ac)-co(o)perīre; acia; ăcus; ădaquāre; addūcĕre; ād-fŏras; adjūtāre; ad-post; ad-prŏpĕ; ad-tŭncce; adūnāre; āēr; afflāre; agnĕllus; *albīna; albus; aliŭbī+-re; *allargare; allēgĕre; al(l)ium; *allĕvatum; alter (*altru); amārus; ambŭlāre; *(am)mĭxtĭcāre; ānĕllus; anĭma; annōtĭnus, -a; annus; ante; apprĕndĕre; ăqua; arāre; arbŏr; ardĕre; ăriēs, *ărētem;*

[16] S. Puşcariu, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. Bartoli, A. Belulovici şi A. Byhan, vol. II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926, p. 331.

BDD-V325 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

*ascŭltāre; *astectāre; astĕrnĕre; audīre; autŭmna; bājulus (bājula); baptĭzāre; barba; barbātus; băsĭlĭca; battĕre; bĕnĕ; berbex; betrānus; bĭbĕre; bŏnus; bŏvus; brāchium; bŭcca; caballus; cacāre; cadēre; caelum; caiulus; caldāria; caldus; callis; camĭsia; canis; cantāre; capĭstrum; capra; caput; carbō; carō (carnem); casa; *cascāre; caseus; *cautāre; cēna; cēnāre; cĕrnĕre cĕrtāre; cībrum; cīnque; *cĭnusĭa; cīvĭtās; *clagum; clamāre; cŏcĕre; cōda; cognātus; collŏcāre; cŏma; compărāre; connoscĕre; consŏcer; *consŏcra; contrā; cŏrbus; cŏrnu; cŏrnus; cosĕre; cŏsta; *cotītus; cottĭzāre; crĕpāre; crescĕre; crĭsta; crūdus; cŭbĭtus; *cŭbium; cuc(c)us; cūlus; cŭm; cū(p)pa; currĕre; daeda; dāre; dē; dĕcem; de ĭn; de *manĭtia; dens, dĕntem; deorsum; de parte; de-post; dēsĕrtus; despŏliāre; dīcĕre; dīes; dĭgĭtus; dīrectus; dĭscŭlcĭāre; dĭscŭlcius; *dĭscarrĭcāre; dĭsclūdĕre; dĭscoperīre; dĭsglacciāre; dĭslĭgāre; dĭspartīre; dŏlēre; domĭnĭca; domnus; dormīre; dracō; ducĕre; dŭi (= duo), dŭae; dŭlcis; ecce-illu; ecce-istu; eccum-ĭllōc; eccum-modo; eccum sīc+-a; ĕgo; ĕqua; ēsca; excaldāre; *excappāre; *excloppus; *excotĕre; excŭb(ŭ)lāre; exīre; expavēre; *expendiolāre; *experlavāre; exponĕre; (ex)sting(u)ĕre; exsūcāre; *extracoagulata; extrīcāre; făbrĭcāre; facĕre; făcia; farīna; fermentāre; fĕrrum; fēta; *fētiolus; fīlia; fīlius; fĭlix; *fīre; fōcus; fŏllis; fontāna; fŏrās; formīca; frāga; frātĕr; fraxĭnus; frōndia; frons; fŭga; fŭgīre; fŭndus; fūrāre; fŭrca; fūsus; fŭtĕre; galbĭnus; gallēta; gallīna; gĕner; gĕnna; genŭc[ŭ]lum; glăcia; *glanda; glandŭla; *glĕmus; grānum; grassus; *grĕvis; grŏssus; gŭla; gŭstāre; hăbēre; *hadie; *haeda; haedus; hĕrba; hĕrī; hīberna; hŏmo; hordeum; hŏstis; hŭmĕrus; jacēre; ĭllāc (ad); *ĭllus; ĭmpĕdĭcāre; ĭn; in abante; ĭn-(ad)-ĭntro; in ad post; incalciāre; *in-carr(ĭ)cāre; incĭngĕre; (in)clūdĕre; *incoagulare; inflāre; in-fasciāre; *(in)formosiatus; *ĭnglăciāre; intégrum; intĕllĭgĕre; ĭnter; interroguāre; ĭntrāre; ĭntrō; *(in)uxorāre; ĭnvestīre; *invĭtiāre; *iŏcāre; iŏcus; ĭpsus; ista die; iŭgŭm; iūrāre; iŭvĕncus; iŭvĕnis; lāc, lāctem; lactūca; lacus; lana; largus; lātrāre; laxāre; lĕndĭnem; lĕpus; lĕvāre; lĭgāre; lĭgatūra; *lĭgĭnāre; lĭgnum; lĭngĕre; lĭngua; lĭngŭla; līnum; lŏcus; longo; lŏngus; lŭcrāre; lŭcrum; lūmen; lūna; lūnis = lūnae (dies); lŭpus; lŭtus; *machĭnāre; magis; mājus; mamma; mandūcāre; mānĕ; mănĭca; manus; mare; marītāre; mās, mārem; matia; me; mĕdius; mĕdius locus; mĕl, *mĕlem; mēlum; mē-ne; mensūra; merĕnda; mĕrĕndāre; mĕrgĕre; mĕrŭla; mĕus; mī; *mīc(c)us; mīhĭ; mīlia; mĭlĭum; mīrāre; mŏla; mŏllis; mŏntem; mŏrīre; mŏrtem; mŏrtuus; mŭlier; mŭltus; mŭsca; *musculus; mūtāre; mūt(ŭ)lus; mūtus; nascĕre; nāsus; *nepotus; nĕque unus; nĭger; nĭx; nōmĕn; nōn; nōs; nŏster; nŏvus; noctem; nūbĭlum; nŭmĕrāre; nŭptiae; *nuce (< nŭx, nŭcem); *oblītāre; occīdĕre; ŏclus; ŏctō; ōlla; ŏrbus; orĭcla; ŏssum; ŏvis; ŏvum; paene ad; palea; palma; pālus; *pandia; panis; pars; pascĕre; Paschae; pavīmentum; peccātum; peccorarius; pĕcten;*

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

*pĕctus; pēdŭc[ŭ]lus; per; pĕrdĕre; per extra; per ĭn; per ĭnter; per ĭntro; petiolus; pĭlus; pĭnna; *pĭra; pĭrus; pĭscis; *pīssiāre; plangĕre; plēnus; *plovia; pōnĕre; pons; pŏrca; pŏrcĕlla; pŏrcĕllus; pŏrcus; pŏrta; portāre; potēre; prĕndĕre; prīmavĕra; pŭgnus; *pūtium; pūlex; *pŭlleus; pŭlpa; quaerĕre* „a cere”*; qualis; quam; quandō; quantus; quattuor; quĭd; quŏd; *quodrum; quōmodo; rĕcens; rĕmanēre; reus; rīdĕre; rīmāre; rīpa; rōdĕre; rŏgāre; rŏseus; *rosionem; rŭmĭgāre; rŭmpĕre; saccus; sāl; salāre; sanguis; santus; sappa; *sappāre; satŭllus; satŭrāre; scamnum; scīre; se; sēbum; sēcāle; secūris; sĕdēre; *sēmentia; sēmĭnāre; sĕptem; sēra; serpens; sex; sī; sīc; sĭccus; sĭnus; sĭtis; *sŏcra; *sŏcrus; sōl; sŏmnus; sŏnāre; sōrex; sŏror; spargĕre; spathae; spīcum; spīnus (spīna); splen; stāre; stēlla; *strĭnctus; sub, sŭbtŭs; sŭbtīlis; sūbŭla; sufflāre; *sŭfflĭtus; sugĕre; sŭrdus; sūsŭm; suus; tăcēre; talĭāre; tālis; te; te-ne; tĕnēre; *tĕnĕrus; tĕxĕre; ti (< tibi); tĭtĭo; tōrnāre; *tŏrquĕre; tōtus; tragĕre; traicĕre; *trĕmŭlāre; trēs; tū; tŭrbāre; *tŭrta; tŭssīre; tuus; ūdāre; ūdus; ŭlŭlāre; *um]bulīcus; ŭnctum; ŭngĕre; ŭngla; unquam; unus; *ŭrdīca; ŭrsus; *ūstĭa; vacca; vallis; veclu(s); vēna; vendĕre; venēnum; vĕnĕris (dies); vĕnĕtus; venīre; *vĕntŭlāre; vĕntus; vēra; *vēre-unus; vĕrmĭs; vērus; vīctus; vĭdēre; vĭg(ĭ)lāre; vīnum; *vĭrdia; vĭrdis; vĭrga; vīsum; vīsāre; vītĕllus; vīvus; volēre; vos; vŏster.*

2. Cuvinte latinești continuate în trei dintre dialectele limbii române (în istroromână şi în alte două dialecte)

a) Elemente de origine latină comune istroromânei, dacoromânei şi aromânei, dar absente din meglenoromână:

etimon latin	**ir.**	**dr.**	**ar.**
abbattĕre	*abåte*	*abate*	*abat*
ad	*a* (prep.)	*a*	*a*
agnĕlla, -am	*mľå, mńå*	*mia*	*ńeaŭă*
***amĭndoī**	*amindói̯*	*amândoi*	*amindó(ĭ)ľi*
apparāre	*(a)parå (se)*	*apăra*	*apăr*
arma	*årmę*	*armă*	*armă*
carbōnārius, -um	*cărburår, cărbunår*	*cărbunar*	*cărbunar*
cēra, -am	*čę́rę*	*ceară*	*ţeară*
cĕrrus, -um	*čer, ţer*	*cer*	*ţer*
***coctorium**	*cuptór, coptór*	*cuptor*	*cuptor*
cōleus, -um	*coľ*	*coi*	*coľu*
collĭgĕre	*culéje, culéze*	*culege*	*culeg*
columba, -am	*corúmbę*	*coroabă*	cf. *curubiţu*
crēdĕre	*cré̯de*	*crede*	*cred*
***dēgĕlāre** (din **gĕlāre**)	*dejerå, değerå*	*degera*	*ḑeaḑir*
eccum-hīc + *-a*	*(a)či(i̯a), (a)ţi(i̯a)*	*aci(a)*	*aţía* „acolo”
et	*e*	*e* (înv.)	*e*
***excurtāre**	*scurtå*	*scurta*	*scurteḑŭ*

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

***excŭrtus, -a, -um**	*scurt*	*scurt*	*scurtu, ș̡curtu*
făbĕr, -brum	*fåvru, fåbru*	*faur*	*favru, favur*
famēs, -em	*fóme*	*foame*	*foame*
fētus, -um	*fet*	*făt*	*fet*
fīcātum, -um	*ficåt*	*ficat*	*ɦicat*
fŏlia, -am	*fóľe, fóľę, fóľa*	*foaie*	*foaľe*
***furicellus**	*furicé(l)*	*furnicel, furincel* (reg.), *funi(n)cel* (înv.)	*frinț̡el, sfîrnuț̡el, sufrînț̡el*
***gingina, -am**	*jinjírę, jinjíre, jinjíra*	*gingie*	*ʤinʧie*
gŭstus, -um	*guşt, gust*	*gust*	*gustu*
istu, -a, -i, -ae	*ístu*	*ăst, ast, ăsta* (reg.)	*aestu, (a)ist(u)*
iūnix, -īcem	*juríče* și *juríț̡ę* (contaminată cu cr. *júnica*)	*junice* (v. dr.), *junică* (dr. reg.), *junincă*	*junică*
luctāre	*luptå*	*lupta*	*(a)lumtu, aluptu*
mensūrāre	*mesurå*	*măsura*	*misur*
mĭnāre	*mirå*	*mâna*	*min*
***molliāre**	*muľå (se)*	*muia*	*moľĭŭ*
pastio, -ōnem	*păşúre*	*păşune*	*păşune*
plovĕre	*ploi̯í*	*ploua*	*ploaĭe, pluare*
prĕ(s)bĭter, -t(e)rum	*prevt, preft*	*preot*	*preftu*
pŭlmo, -ōnem	*plumắrę*	*plămân*	*pălmună, plimună*
pŭtĕus, -um	*puț*	*puț*	*puț̡ŭ*
quaerĕre	*čerși, ț̡ersi* vb. IV	*cerși*	*čirșescu*
***quene**	*číre, ț̡íre*	*cine*	*ț̡ine*
sambata	*sắmbătę, sắmbatę*	*sâmbătă*	*sîmbătă*
se-ne	*sire*	*sine*	*sine*
serum	*zer*	*zer*	*ʤăr, șar*
sibi	*siie, şi-*	*sie, îşi, şi*	*'şĭ*
sĭccāre	*secå*	*seca*	*sec*
signāre	*semnå, sămnå*	*semna*	*semnu, simneʤu*
***sŏrbīre** (< **sŏrbĕre**)	*sorbí, surbí*	*sorbi*	*sorbu*
strambus, -a, -um	*strắmb*	*strâmb*	*strắmbu*
tibi	*ț̡ie, ț̡íi̯e*	*ț̡ie*	*a ț̡îia*
tŭrma, -am	*túrmę*	*turmă*	*turmă*
ūbĕr, -ĕrem	*újer(u)*	*uger*	*uʤîre*
ūstŭlāre	*usturå*	*ustura*	*ustur*
vīcīnus, -um	*večín*	*vecin*	*viț̡in*
vīpĕra, -am	*víperę*	*viperă*	*vipiră*
vitĕlla, -am	*viț̡ę́*	*viț̡ea*	*ɣiț̡aŭă*
vŭlpēs, -em	*vúlpe*	*vulpe*	*vulpe*
zema	*zę́mę, zę́ma*	*zeamă*	*ʤamă*

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

b) Elemente de origine latină comune istroromânei, dacoromânei şi meglenoromânei, dar absente din aromână:

etimon latin	ir.	dr.	megl.	ar.
argentum	*arzínt*	*argint*	*arzint, răzint(u)*	—
bībĭtus	*bęt*	*beat*	*beat*	—
***flammabŭndus**	*flamúnd, hlamúnd*	*flămând*	*flămund*	—
in-eccum-hoc-ce	*incåč, ăncóč, âŋcóč*	*încoace*	*(ạn)coa(tsi)*	Cf. *aoạțe*
mĕntīre	*minți*	*minți*	*mint* (rar)	—
quantum + -a	*(a)cắta, acắt(a)* şi *(a)cắta* adv. „atât”	*câta* (reg.) „puțin”	*cọta* „atât”	—
spurcus	*sporc*	*spurc* s.n.	cf. vb. *spurc*	—
trāmittĕre	*tremę́te*	*trimite*	*trimet*	—
unde	cf. *prende, dende*	*unde*	*iundi*	—

c) Elemente de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (istroromân, aromân şi meglenoromân), dar absente din dacoromână

Verificând situația particulară a fiecărui termen din inventar, constatăm faptul că din totalul de 646 de elemente lexicale moștenite în istroromână nu a fost identificat niciun element lexical istroromân de origine latină comun exclusiv cu aromâna și meglenoromâna (deci care să lipsească din dacoromână).

3. Cuvinte latinești continuate numai în două dintre dialectele limbii române (în istroromână şi într-un alt dialect)

a) Elemente de origine latină comune istroromânei şi dacoromânei, dar absente din aromână şi meglenoromână:

etimon latin	ir.	dr.
ad-hīcce + *-a*	*íča*	*(a)ici*
allĕctāre	*aľeptå*	*aiepta*
asĭna, -am	*åsirę*	*asină*
ăsĭnus, -um	*åsir*	*asin*
aurum	*áur*	*aur*
bucĭnāre	*bučirå*	*bucina* (înv.), *buciuma*
cervix, -īcem	*čerbíče*	*cerbice*
clārus, -a, -um	*cľår*	*chiar* (v. rom.)
conventus, -um	*cuvínt*	*cuvânt*
de-super	*déspre, díspre*	*despre*
dŏssum, -um	*dos*	*dos*
fēnum, -um	*fir*	*fân*
***fētiola, -am**	*fečórę*	*fecioară*
glandarius, -um	*gľindår*	*ghindar*
hūmĭdus, -a, -um	*úmid*	*umed*
(in)-contra-ubi	*ăncotró, cotró*	*încotro*
intorquēre	*ântórče*	*întoarce*

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

lardum, -um	*lård*	*lard* (reg.)
lĭxīva, -am	*leșí(i̯)e*	*leșie*
nāpus, -um	*nåp*	*nap*
nōn magis	*núma(i)*	*numai*
***passāre**	*pås*!	*păsa* (înv.)
passar, -erem	*påsăre*	*pasăre*
pastor, -orem	*pastór, păstór*	*păstor*
pinsatum	*psåt*	*păsat*
scŏrtea, -am	*scórțę, scórța*	*scoarță*
***tīmēre**	*teme*	*teme*
***vĕrucata**	*bericåtę, bericåta*	*beregată*

b) Elemente de origine latină comune istroromânei și aromânei, dar absente din dacoromână și meglenoromână:

etimon latin	**ir.**	**ar.**
īre	*ĭí*	*i* imper. II sg. „va!”;
sānus, -a -um	*săr, sâr*	*sîn*
subiliāre	*sveľå*	*suiľeḑŭ*

c) Elemente de origine latină comune istroromânei și meglenoromânei, dar absente din dacoromână și aromână

etimon latin	**ir.**	**megl.**	**dr.**	**ar.**
***inobviāre**	*ănіurbå*	*nu̯ib, no̯ib*	—	—
magis abante	*månce, månt'e, maiånte, maiåńt"e, amåńt”e*	*mo̯nca*	— cf. *mai (î)nainte*	— cf. *năinde, năinte*

4. Cuvinte latinești continuate într-un singur dialect (doar în istroromână)

etimon latin	**ir.**
galbus, -a, -um	*gåbu*
hāc-ce, (din **hāc** „aici” + **ce**, cu intercalarea târzie a lui *n*) + *-a*	*ånča, ånța, o̯ånča, u̯ånča, ånč, åč* „aici”
hac/hoc-ce + *-a*	*óč(a), óț(a)* „aici, încoace”
***hĭc-ce** + *-a* >	*i̯ęnța* adv. „aici”
ŭbī + volet	*i̯úvę, i̯úva*

Analiza cantitativă a fondului de cuvinte latine din lexicul dialectului istroromân în comparație cu situația evoluției istorice a

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

acelorași etimoane latinești în lexicul dialectelor dacoromân, aromân și meglenoromân permite relevarea unor aspecte semnificative pentru comparația interdialectală.

Cele 646 de elemente ale inventarului de termeni istroromâni de origine latină se repartizează în cele patru categorii de cuvinte latinești din istroromână, delimitate în funcție de prezența acestora în toate dialectele, în trei dialecte (în istroromână și în alte două dialecte), în două dialecte (în istroromână și doar într-unul din celelalte trei dialecte) sau doar în istroromână, după cum urmează: 542 de cuvinte prezente în cele patru dialecte românești, 66 de cuvinte prezente în trei dialecte (în istroromână și în alte două dialecte), 33 de cuvinte prezente în două dialecte (în istroromână și într-un alt dialect) și 5 cuvinte păstrate doar în istroromână.

Procentual, raporturile sunt reprezentate după cum urmează:

Total cuvinte	**ir. + 3 dialecte**	**ir. + 2 dialecte**	**ir. + 1 dialect**	**ir.**
646	83,91 % (542)	10,22 % (66)	5,10 % (33)	0,77 % (5)

Numărul însemnat de elemente latinești pe care istroromâna îl are în comun cu dacoromâna, aromâna și istroromâna trimite spre epoca de unitate a limbii române, de dinaitea separării dialectelor. Menținerea acestui fond lexical comun dialectelor românești se justifică atât prin vechimea elementelor care îl compun, cât și prin poziția pe care o au în ansamblul lexicului fiecărui dialect, o parte însemnată a acestuia denumind noțiuni fundamentale, iar o altă parte reprezintă forme esențiale ce facilitează exprimarea și construcția lingvistică a mesajului.

Ultima categorie de cuvinte latinești delimitată (cea care cuprinde termeni latini păstrați exclusiv în istroromână) se află în opoziție cu prima atât în ceea ce privește numărul de elemente, cât și în ceea ce privește importanța acestora în ansamblul vocabularului[17]. Am putea considera că aceste elemente specifice marchează individualitatea lexicală a dialectului istroromân din perspectiva elementelor moștenite, însă numărul lor infim și caracterul lor destul de instabil (vezi atestările sărace pentru ir. *gåbu* și *i̯énța*) fac să avem anumite rezerve în legătură cu exprimarea unei opinii cu privire la valoarea acestora în lexicul istroromânei. În mod cert, numărul mic al elementelor moştenite exclusiv în istroromână și tendința de

[17] Unele dintre cuvintele de origine latină considerate, în studiile dedicate acestui dialect, ca fiind păstrate numai în istroromână trebuie reevaluate fie pentru că li s-a propus și o altă etimologie, pe lângă cea latină (vezi ir. *câibę*), fie pentru că au fost atestate și în alte dialecte ale limbii române (vezi ir. *i̯í* – DDA 568 s.v. *i!*[4]) sau pentru că au etimologie discutabilă (vezi *mașúna*).

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

eliminare a acestora se explică prin direcţia de evoluţie a acestui dialect sub presiunea puternică exercitată asupra sa de către limba croată.

Raportul procentual poate fi utilizat şi pentru categoriile de cuvinte latineşti din istroromână ce relevă concordanţele dintre trei sau numai două dintre dialectele limbii române. Din totalul de 66 de termeni încadraţi în categoria cuvintelor latineşti moştenite în istroromână şi în alte două dialecte, 57 sunt comuni istroromânei, aromânei şi dacoromânei, lipsind din meglenoromână, iar 9 elemente au în comun istroromâna, dacoromâna şi meglenoromâna, nefiind atestaţi în aromână. Observăm că nu există niciun element lexical comun dialectelor româneşti sud-dunărene.

În procente, raportul arată în felul următor:

Total cuvinte	**ir. + dr. + ar.**	**ir. + dr. + megl.**	**ir. + ar. + megl.**
66	86,36 %	13,64 %	0 %
	(57)	(9)	(0)

Repartizarea procentuală relevă faptul că cele mai numeroase diferenţieri la nivelul lexicului moştenit în istroromână sunt între istroromână şi meglenoromână, aceeaşi reprezentare reliefând afinităţile dintre istroromână, dacoromână şi aromână. Aspectul cel mai surprinzător îl relevă categoria elementelor de origine latină comune dialectelor române sud-dunărene (istroromână, aromână şi meglenoromână), dar absente din dacoromână, deoarece nu a fost identificat niciun element specific acestei categorii. Materialul lingvistic analizat relevă faptul că între termenii sigur moşteniţi din latină în lexicul dialectului istroromân nu există elemente comune doar cu aromâna şi meglenoromâna şi absente din dacoromână. Această situaţie este întărită şi de rezultatele cercetărilor lui Romulus Todoran, care se raportează la întregul corpus de cuvinte latineşti, nu doar la cel din istroromână: „(...) dialectele sud-dunărene (aromân, meglenoromân şi istroromân) nu au niciun element latin comun care să nu se găsească şi în dacoromână”[18].

Dintre etimoanele latineşti continuate în două dintre dialectele limbii române istroromâna are 28 de cuvinte în comun cu dacoromâna, acestea lipsind din aromână şi meglenoromână, 3 termeni în comun cu aromâna, dar absenţi din dacoromână şi meglenoromână şi două elemente de origine latină comune istroromânei cu meglenoromâna, dar absente din dacoromână şi aromână. Raportul procentual se prezintă astfel:

Total cuvinte	ir. + dr.	ir. + ar.	ir. + megl.
33	84,84 %	9,10 %	6,06 %
	(28)	(3)	(2)

[18] R. Todoran, *op. cit.*, p. 139.

BDD-V325 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

Numărul relativ însemnat de termeni moșteniți comuni istroromânei cu dacoromâna pare să sugereze legătura mai puternică dintre cele două idiomuri față de legătura dintre istroromână și celelalte dialecte românești sud-dunărene.

Analiza comparativă întreprinsă asupra fondului lexical moștenit din lexicul istroromânei prin raportare la situația lexicului moștenit din dacoromână, aromână și meglenoromână evidențiază, cu precădere, numărul însemnat al elementelor de unitate din fondul lexical de origine latină al celor patru dialecte istorice ale românei, fond ce trimite spre perioada de unitate din istoria limbii române, numită româna comună. Aceeaşi analiză relevă diferențierile semnificative dintre meglenoromână și istroromână, dar și afinitățile dintre aceasta din urmă și dacoromână și chiar cu aromâna.

Bibliografie

ATANASOV, Petar, *Meglenoromâna astăzi*, Bucureşti, EA, 2002.

AVRAM, Andrei, *Probleme de metodă privind stabilirea trăsăturilor comune și a trăsăturilor specifice ale dialectelor românești*, în SCL, XXIX (1978), nr. 3, p. 247-252.

BĂRDĂŞAN, Gabriel, *Elementul latinesc din lexicul dialectului istroromân*, Timişoara, 2009, (teză de doctorat).

BĂRDĂŞAN, Gabriel *Stratul latin din lexicul dialectului istroromân*, în Vasile Frăţilă (coord.), Gabriel Bărdăşan, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010, p. 73-346.

CAPIDAN, Th., *Meglenoromânii*, vol. I. *Istoria şi graiul lor*, Bucureşti, 1925.

CAPIDAN, Th. *Meglenoromânii*, vol. III. *Dicţionar meglenoromân*, Bucureşti, 1935.

CDDE = I.-A. CANDREA, Ov. DENSUSIANU, *Dicţionarul etimologic al limbii române. Elementele latine. (A-Putea)*, Bucureşti, Paralela 45, 2003.

CDER = Alexandru CIORĂNESCU, *Dicţionarul etimologic al limbii române*, ediţie îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru Mehedinţi şi Magdalena Popescu Marin, Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2001.

COTEANU, I., *Premise pentru stabilirea vocabularului străromânei* (II), în SCL, XVI (1965), nr. 5, p. 759-790.

DA = *Dicționarul limbii române*, București, 1913-1949; seria nouă (M-Z), București, EA, 1965-2006.

DDA = Tache PAPAHAGI, *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, [București], EA, 1963.

DEX^2 = *Dicţionarul explicativ al limbii române*, ed. a II-a, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 1996.

FRĂȚILĂ, Vasile (coord.), BĂRDĂȘAN, Gabriel, *Dialectul istroromân. Straturi etimologice*, Partea I, Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2010.

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)

IVĂNESCU, G., *Istoria limbii române*, ed. a II-a, Iaşi, Junimea, 2000.

MACREA, D., *Câteva precizări în legătură cu problema dialectelor limbii române*, în LR, V (1956), nr. 4, p. 70-75.

MDA I-IV = *Micul dicţionar academic*, vol. I. Literele A-C, vol. II . Literele D-H, vol. III. Literele I-Pr, vol. IV. Literele Pr.-Z, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001-2003.

PAPAHAGI, Tache, *Dicţionarul dialectului aromân general şi etimologic*, Bucureşti, EA, 1974.

PEW = Sextil PUŞCARIU, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element mit Berücksichtigung aller romanischen Sprachen*, Heidelberg, 1905.

PUŞCARIU, Sextil, *Studii istroromâne*, în colaborare cu M. BARTOLI, A. BELULOVICI şi A. BYHAN, vol. II. *Introducere – Gramatică – Caracterizarea dialectului istroromân*, Bucureşti, 1926.

TODORAN, Romulus, *Elementul latin în lexicul dialectelor româneşti*, în idem, *Contribuţii de dialectologie română*, Bucureşti, EŞE, 1984.

***, *Istoria limbii române*, vol. II (redactor responsabil Ion COTEANU), Bucureşti, EA, 1969.

BDD-V325 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.75 (2026-11-06 13:29:06 UTC)